4. Orlova A. P. (2016). Istoriya pedagogiki: ehtyudy o znamenitykh shkolakh (pervaya polovina XX veka) [The history of pedagogy: studies of famous schools (first half of the twentieth century)]. / A. P. Orlova, V. V. Teterina ; pod obshh. red. A. P. Orlovoj. Vitebsk: VGU imeni P. M. Mashherova. 52 [in Russian].
5. Pashchenko D. I. (2001). Henezys humanistychnykh idei u pedahohitsi [Genesis of humanistic ideas in pedagogy]. K.: Nauk. svit, 278 [in Ukrainian].
6. Pedagogicheskaya kontsepsiya Aleksandra Neilla (2001) [The pedagogical concept of Alexander Neill]. Metodicheskie rekomendatsii dlya studentov pedagogicheskikh vuzov po istorii obrazovaniya i pedagogicheskoy mysli. Kazan', KGPU. 28 [in Russian].
7. Filenko A. S. Psikhhoanaliticheskaya pedagogika v Zapadnoj Evrope pervoj treti XX-go veka [Psychoanalytic pedagogy in Western Europe in the first third of the XXth century]: Dis... kand. ped. nauk: 13.00.01. Velikij Novgorod, 2010. 135 [in Russian].
8. Cherkasova O. V. (2005). Gumanisticheskie shkoly XX veka [Humanistic schools of the XXth century]. Samara: Izd-vo Samarskogo un-ta, 231 [in Russian].
9. Shorobura I. (2008). Teoretychni aspekty tekhnolohii shkoly «Sammerkhill» O. S. Nilla [Theoretical Aspects of Technology of Summerhill School by A. S. Neill]. Naukovyi visnyk Mykolaivskoho Natsionalnoho Universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky: zb. nauk. pr. Mykolaiv: MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. № 2 (61). 329–332 [in Ukrainian].
10. Neill A. S. Journal d'un instituteur de campagne. Payot. – Paris: Payot, 1975.
11. Neill A. S. Summerhill. Penguin Books. Harmondsworth, 1980.

Nelin Ye. V. Summerhill School and combination of Freudianism with Pedagogy of Freedom in the ideas of O'Neill

The article explores the peculiarities of nonviolence pedagogy of A. Neill's and the spread of ideas of free education on the basis of psychoanalysis. The history of the boarding school of Summerhill, the specifics of the enrollment and distribution of children by age are established. The key ideas of the educational philosophy of A. Neill, which developed on the ideas of free education, love, respect for the child, inadmissibility of punishment and dictation of adults, are revealed. The peculiarities of teachers' work, organization of educational process, specifics of extracurricular activities (organization of children's self-government, theater performances, creative studios, court system, etc.) and assessment of students' knowledge are investigated. The attitude of A. Neill to the most famous pedagogical concepts of the first half of the twentieth century, in particular to authoritarian pedagogy, religious education and pedagogy of freedom by M. Montessori is analyzed. The criticism of A. Neill's pedagogical ideas as a manifestation of the pedagogy of anarchism is highlighted. The use of A. Neill methods of classical psychoanalysis (Freudianism) is substantiated. It was found that A. Neill's research concerned, first and foremost, the manifestations of student aggression, the protective mechanisms of personality (sublimation, projection, rationalization, displacement, etc.), the primary influence of parents on the upbringing of the child. It is proved that the spread of alternative schools on the basis of orthodox psychoanalysis was a trend of European pedagogy of the first half of the twentieth century. It is concluded that A. Neill's educational philosophy was riddled with many ideas, including Taoism, existentialism, Freudian psychoanalysis, and H. Lane's pedagogical anarchism. The prospects for further research are defined in the study of the ideas of psychoanalytic pedagogy on the basis of the individual psychology of A. Adler and the analytical psychology of C. G. Jung.

Key words: A. Neill, Summerhill, school, pedagogy, psychoanalysis, Freudism, free education, psychoanalytic pedagogy.

УДК 37.013.77

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.72-2.13>

Нечитайло Ю. С.

РОЗВИТОК ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ОНТОГЕНЕЗІ ТА ЇЇ ФОРМУВАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Розкрито проблему гендерної соціалізації особистості в онтогенезі як основу розвитку гендерної соціальності молоді в освітньому процесі закладу фахової передвищої освіти.

Метою дослідження було виявлення особливостей становлення гендерної соціальності студентської молоді в процесі гендерної соціалізації особистості в онтогенезі та експериментальне вивчення впливу середовища закладу фахової передвищої освіти на розвиток гендерної соціальності особистості. Встановлено, що гендерна соціальність особистості розвивається в процесі гендерної соціалізації починаючи з раннього дитинства та впродовж індивідуального розвитку як на етапі первинної, так і вторинної соціалізації та формується в процесі гендерного виховання як складник гендерної соціалізації, під керівництвом впливом соціокультурного середовища та різних агентів гендерної соціалізації.

За допомогою методики комплексної оцінки рівня та визначення можливостей закладу вищої освіти до впровадження гендерних підходів в освіту (Н. Нечитайло, Ю. Савельєва та ін.) авторкою здійснено експериментальне вивчення впливу середовища закладу фахової передвищої освіти Балаклійської філії «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради на розвиток гендерної соціальності студентства. Спираючись на кількісний і якісний аналіз отриманих результатів, доведено провідне значення у формуванні у здобувачів освіти сучасних егалітарних уявлень, зміни педагогічної комунікації у закладах вищої освіти в напрямку звільнення від гендерних стереотипів, вдосконалення змісту вищої освіти, шляхом збагачення її гендерною складовою, а саме: запровадження в освітній процес навчальних програм, просвітницьких курсів для підвищення гендерної освіченості майбутніх педагогічних фахівців, а також новітніх освітніх технологій, накопичення досвіду антидискримінаційної експертизи освітнього контенту. Здобуті результати є підґрунтям для створення сприятливих умов професійного становлення майбутніх педагогічних кадрів у закладі вищої освіти.

Ключові слова: гендерна соціальність, гендерна соціалізація, онтогенез, особистість, агенти соціалізації, гендерний аудит, умови освітнього процесу закладу освіти, професійне становлення.

Трансформація суспільних вимог до успішної життєдіяльності людини у всіх сферах, пов'язана зі змінами суспільного життя, зокрема, з підвищенням рівня його інформаційно-комунікаційної насиченості, впровадженням принципів гендерної рівності в різних галузях трудової діяльності людини, реформуванням освіти, збільшенням кількості нових педагогічних і непедагогічних спеціальностей, які вимагають підвищеної уваги у процесі підготовки майбутніх фахівців, здатних до конкурентноспроможної професійної діяльності в умовах євроінтеграції.

Однією з умов успішної євроінтеграції України є взяття зобов'язання щодо забезпечення рівності прав усіх верств населення. Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків визначено статтею 24 Конституції України, Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 5.09.2005 р. Дотримання Закону забезпечить досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України, що визначено в Преамбулі цього закону. У вересні 2010 року на Самміті ООН зобов'язання підтверджені Президентом України. До процесу регулювання гендерних відносин у першу чергу долучаються освітні інституції. Зокрема, відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 10.09.2009 р. № 839 «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» керівники закладів вищої, передвищої, загальної середньої, дошкільної та позашкільної освіти зобов'язані забезпечити системну роботу щодо впровадження гендерних підходів в освітній процес.

Варто відзначити, що процес гендерної соціалізації молоді відбувається в усіх соціально-економічних сферах життєдіяльності суспільства, але найбільш ефективно – під час професійного навчання під впливом освітніх чинників, що інтенсивно впливають на формування егалітарної свідомості студентської молоді. Аналіз реальної практики підготовки майбутніх фахівців у закладах фахової передвищої освіти вказує на брак продуктивного досвіду сприяння гендерній соціалізації студентської молоді, що зумовлює домінування стихійних чинників розвитку гендерної соціальності студентства за межами цілеспрямованого керованого педагогічного впливу, що потребує пошуків науково обґрунтованих теоретичних положень щодо можливостей впливати на цей процес у ході освітньої діяльності.

У зв'язку із зазначеним вище, актуалізується необхідність створення у закладах фахової передвищої освіти оптимальних умов для формування особистості, особливо в аспекті розвитку її гендерної соціальності в процесі гендерної соціалізації. Такі умови мають створюватися на основі глибокого розуміння сутності процесу гендерної соціалізації в онтогенезі людини.

Поняття гендерної соціалізації є достатньо розробленим у світовій та вітчизняній науці. Найбільш розповсюдженим до недавнього часу залишалося розуміння гендерної соціалізації як процесу спрямованого і спонтанного впливу на особистість, що допомагає їй стати повноцінним чоловіком чи жінкою і прилучає її до прийнятої в суспільстві системи гендерних ролей і взаємин між статями у житті. У сучасній науковій парадигмі, пов'язаній з необхідністю встановлення гендерної рівності та недискримінації у суспільстві, цей термін отримав більш адекватну сучасним суспільним вимогам розробку. Так, методологічні основи гендерної соціалізації як формування соціальності особистості на засадах гендерної рівності, толерантності та взаєморозуміння у суспільстві розроблено у працях Т. Говорун, С. Гришак, О. Шарган, О. Шнирової, Н. Світайло. Гендерний аспект соціального розвитку людини у сфері освіти вивчали Т. Дороніна, Т. Голованова, О. Кікінежді, В. Кравець, Н. Кутової, І. Мунтян, С. Гришак. Наголосимо, що поняття «гендерна соціальність» є менш дослідженим, у соціально-педагогічному аспекті. Дефініція «соціальність» розглядалась у працях О. Рассказової, А. Рижанової, С. Харченко та інших де вона визначалася як інтегрований результат процесу соціального виховання особистості, здатність людини взаємодіяти з соціальним світом, що базується на ідеях самозбереження соціуму, єдності й гармонійної взаємодії людей різної статі, різних національностей, соціально-вікових груп, класової приналежності, стану здоров'я, рівня розвитку й можливостей. Незважаючи на певний рівень розробленості кола проблем, пов'язаних зі становленням гендерної соціальності студентської молоді, цей процес не було розглянуто в цілісному контексті загального процесу гендерної соціалізації особистості в онтогенезі.

Метою роботи є виявлення особливостей становлення гендерної соціальності студентської молоді в процесі гендерної соціалізації особистості в онтогенезі, а також експериментальне вивчення впливу середовища закладу фахової передвищої освіти на розвиток гендерної соціальності особистості як основи для створення сприятливих умов професійного становлення майбутніх педагогічних фахівців у закладі фахової передвищої освіти.

Відповідно до мети було висунуто такі **завдання дослідження**:

1. На підставі аналізу наукової літератури висвітлити сутність розвитку гендерної соціальності особистості в процесі гендерної соціалізації особистості.

2. Експериментально дослідити та схарактеризувати стан, рівні та можливості середовища закладу фахової передвищої освіти щодо забезпечення реалізації державної гендерної політики в освітньому процесі задля розвитку гендерної соціальності студентів в процесі гендерної соціалізації особистості.

3. На основі аналізу результатів проведеного гендерного аудиту ЗВО обґрунтувати та розробити рекомендації щодо оптимізації педагогічних умов у закладах вищої освіти щодо формування у здобувачів

і здобувачок освіти сучасних егалітарних цінностей, розширених уявлень про сучасний світ та його розмаїття, гендерних знань та засвоєння на цій основі стратегій поведінки, позбавлених від стереотипності. .

Методи дослідження: методика гендерного аудиту середовища закладу вищої освіти (Н. Несвітайло, Ю. Савельєва та ін.), зокрема: аналіз документів, анкетування працівників, спостереження, бесіди, підготовка звіту та рекомендацій; аналіз наукової, науково-практичної й інструктивно-методичної літератури щодо організації освітнього процесу в закладі фахової передвищої освіти, узагальнення отриманої у процесі гендерного аудиту ЗВО інформації для оптимізації шляхів розвитку, у здобувачів фахової передвищої освіти, гендерної соціальності; порівняння, зіставлення, систематизація поглядів вчених на процес гендерної соціалізації – для визначення сутності та особливостей розвитку гендерної соціальності особистості в процесі гендерної соціалізації людини.

Дослідження проводилося у Балаклійській філії Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради протягом 2016-2019 рр. серед студентської молоді, яка зверталася за консультативною допомогою до психологічної служби закладу (114 осіб); у дослідженні за методикою «Гендерний аудит» брали участь 11 викладачів/викладачок і 14 студентів/студенток закладу.

Розбудова сучасного українського суспільства є неможливою без урахування потреб жінок і чоловіків різних за майновим та соціальним станом, різних національностей, різного віку, інтегрованих у різні сфери життєдіяльності людей. Разом з цим, не зважаючи на зміни, що відбуваються в суспільно-політичній, економічній, соціокультурній сферах, у сфері трудових відносин сучасного суспільства, суспільні відносини в Україні ще залишаються далекими від ідеалів гендерної рівності та недискримінації.

За численними статистичними даними гендерна дискримінація розповсюджена у різних сферах життя громадян і громадянок України та у суспільстві у цілому. Так, за даними Держкомстату України розрив в оплаті праці між чоловіками і жінками в Україні складає 25 % на користь чоловіків (Державна служба статистики, 2019). Разом з цим, наведені у цьому ж джерелі цифри, переконують, що така гендерно обумовлена ресурсна диференціація закладається саме на рівні отримання молоддю вищої освіти, адже у студентському складі українських вишів частка жінок наближена до 60 %, а ось серед академіків НАН України лише 2 % жінок (Державна служба статистики, 2019). Ці дані є яскравим свідченням того, що можливості жінок і чоловіків у суспільстві не є рівними, не лише в аспекті доступу до різних сфер життєдіяльності, а й з позицій формування в них рівних домагань щодо гідних соціальних ролей, що формуються в процесі гендерної соціалізації починаючи з раннього дитинства й остаточно оформлюються у процесі вибору та здобуття вищої освіти.

Досягнення гендерної рівності стає можливим лише якщо гендерна соціалізація громадян і громадянок, особливо молоді, буде спиратися на базові гуманістичні світоглядні принципи, егалітарні соціальні гендерні стосунки, на інтегровані особистістю стратегії статевої поведінки, ґрунтовані на розумінні рівності й недискримінації у суспільстві. Ми згодні з думкою С. Харченка, що вирішення різноманітних гендерних проблем залежить від формування в суспільстві культури рівності між чоловіком та жінкою, культури їх гендерних відносин, які конструюються саме в процесі гендерної соціалізації (Харченко, 2013: 4). Це підтверджує також Т. Барчунова, яка стверджує, що гендерна асиметрія у суспільстві закладається вже на рівні соціалізації особистості (Барчунова, 2002: 183).

Досліджуючи проблему розвитку гендерної соціальності молоді в освітньому процесі закладу вищої освіти важливо розуміти, що гендерна соціалізація визначається у науці як багатогранний, довготривалий процес, що починається з народження дитини й у результаті якого дитина усвідомлює існуючий гендерний розподіл у суспільстві, засвоює необхідні гендерні ролі, які прагне відтворювати у своїй поведінці та спілкуванні з однолітками, що забезпечує можливість встановлення соціальних контактів, самореалізації у різних сферах суспільного життя.

Крім того, важливо відзначити, що соціалізація складається з керованого та некерованого складників, це є вірним і щодо гендерної соціалізації. Спонтанні впливи реалій сучасного життя на незрілу свідомість можуть спричинити засвоєння дитиною й подальше репродукування молоддю людиною у своєму особистому житті й професійному становленні стереотипних уявлень щодо соціальних ролей, розподілу ресурсів та значущості жінок і чоловіків у суспільстві, які заважатимуть їй досягнути максимально можливої реалізації власних ресурсів. Разом з цим, керований складник гендерної соціалізації гендерне виховання здатний забезпечити становлення особистості на засадах гендерної рівності, і навіть компенсувати негативний вплив некерованих чинників. В процесі гендерного виховання, під керованим впливом соціокультурного й освітнього середовищ, які або можуть висувати соціальні вимоги до людини як до особистості з урахуванням її статевої приналежності, або формують її свідомість у системі егалітарних уявлень про значущість кожної людини у суспільстві, розвивається гендерна соціальність людини.

Агентами гендерної соціалізації й суб'єктами гендерного виховання, як правило, виступають сім'я, заклади освіти, найближче оточення, різноманітні групи, в яких особистість долучається до систем гендерних норм і цінностей суспільства, засвоює гендерні стереотипи, опановує відповідні соціальні ролі. Значущість різних агентів гендерної соціалізації на різних етапах розвитку людини різна. У період дитинства (первісної соціалізації) провідну роль відіграють батьки або особи, які їх замінюють, у підлітковому та ранньому юнацькому віці – різні референтні групи, відповідні засоби інформаційного впливу, заклади освіти та інше. Спільний

вплив агентів гендерної соціалізації утворює середовище, з яким індивід себе ідентифікує й з якого інтегрує гендерний досвід. У випадку, якщо вплив агентів гендерної соціалізації є надзорстким, побудованим на стереотипних вимогах до поведінки жінок і чоловіків, сегрегаційних стандартах життєвих стратегій представників і представниць різних гендерів, юнацький вік в онтогенезі може стати кризовим. Криза гендерної ідентичності молодого людини визначається суперечністю між суспільними вимогами до її гендерної ролі та її власними потребами, уявленнями про бажані соціальні ролі та прагненнями до самореалізації.

Особистий досвід роботи зі студентами у психологічній службі закладу освіти показує, що часто квітесенцією кризового процесу стає саме професійний вибір, а також адаптаційні процеси, що відбуваються з молоддю у середовищі закладу фахової передвищої освіти. Важливо також відзначити, що кризовість віку може ускладнюватися для особистості особливостями її життєвої ситуації та умовами навчання. Наприклад, на момент закінчення закладу загальної середньої освіти в юнака чи юнки вже відбулась гендерна самоідентифікація, сформовані певні уявлення про власну гендерну роль та специфічне розуміння того, якими повинні бути представники чоловічої та жіночої статей. Перехід до нового освітнього середовища закладу фахової передвищої освіти може спричинити руйнування звичних стереотипів життя й навчання, виникнення матеріальної та побутової невлаштованості, викликані відсутністю збагаченого соціального досвіду гендерної поведінки як наслідка стереотипізованого виховання у родині (невміння хлопців готувати, дбати про себе, невідання дівчат розподіляти гроші, надмірна увага до своєї зовнішності). Спираючись на власний досвід консультативної роботи зі студентами закладу освіти, варто зазначити, що одним з основних завдань гендерного виховання особистості у юнацькому віці є створення у закладі фахової передвищої освіти сприятливих оптимальних умов для подальшого формування у студентів і студенток гендерної ідентичності та формування особистості, особливо в аспекті розвитку її гендерної соціальності.

Результатом гендерного виховання є гендерна соціальність людини – сукупність знань щодо гендерної рівності і недискримінації, позитивного соціального досвіду самореалізації у «нетипових» для певної статі ролях, егалітарних ціннісних орієнтації, якостей, рис, зразків поведінки, позбавленої від гендерних стереотипів. Спостереження за поведінкою студентів і студенток закладу освіти дає підстави стверджувати, що гендерна соціальність безпосередньо пов'язана з соціальною зрілістю, соціальною активністю, суб'єктивністю особистості, соціальним благополуччям в освітньому середовищі та у суспільстві у цілому.

Зазначені характеристики особистості в процесі гендерної соціалізації проявляються в соціально-організованій діяльності та регулюються соціально-нормативною системою суспільства. Тому заклади освіти різних рівнів і є агентами гендерної соціалізації та мають найширший вплив на становлення гендерної соціальності майбутніх громадян України.

Посилаючись на результати науково-практичних розвідок вчених (О. Масалітіна, О. Марущенко), відзначаємо, що у закладах освіти, як правило, існує, система практичних механізмів, що діють в освітній діяльності імпліцитно, відтворюючи гендерну нерівність суспільства та передаючи панівний порядок включно зі стереотипами. Результати такої дії засвоюються непомітно, приховано: через особливу структуру і стиль спілкування, відмінний для дівчаток і хлопчиків добір завдань, прикладів і ілюстрацій, через сприйняття мовленнєвих і поведінкових зразків у комунікативних ситуаціях.

Тому, негативну дію несприятливих чинників освітнього середовища на розвиток гендерної соціальності студентства можна подолати реалізуючи гендерночутливий підхід до організації освітнього процесу у трьох сферах: в організаційно-нормативній структурі закладу освіти (розподіл посад і предметних профілів, система ритуалів і норм, виховні заходи, фізичний простір, візуально-інформаційний простір тощо), у змісті навчання та в педагогічній комунікації, стилі викладання. Тому, одним з основних завдань гендерного виховання особистості на різних етапах її онтогенезу, особливо у ранньому юнацькому віці, є створення у закладі освіти сприятливих оптимальних умов для набуття дитиною гендерної ідентичності та формування особистості, особливо в аспекті розвитку її гендерної соціальності. На думку І. Мунтян, найбільш позитивним напрямом впровадження принципів гендерної рівноправності в освітній процес є інтеграція гендерних характеристик на основі гуманістичної орієнтації педагогічної парадигми, яка закріплює самоцінність чоловічих та жіночих рис особистості (Гришак, 2010: 19).

У зв'язку із зазначеним, особливої актуальності набуває питання дослідження можливостей імплементації гендерного компонента у вищу освіту, одним із дієвих шляхів якого є гендерний аудит – комплексна оцінка рівня та визначення можливостей закладу освіти щодо забезпечення реалізації державної гендерної політики в освітньому процесі. Поняття «гендерний аудит» (Gender audit) є досить новим у сучасній вітчизняній науці, а особливо в освітній галузі. Вперше термін з'явився та набув вжитку в опублікованому в 2007 р. «Керівництві з проведення гендерного аудиту» Міжнародної організації праці. Гендерний аудит будь-якого закладу, установи, організації визначено як інструмент та процес, який дозволяє встановити проблеми щодо дотримання гендерної рівності та надає рекомендації щодо методів вирішення цих проблем.

З метою поглибленого експериментального дослідження впливу середовища закладу фахової передвищої освіти на розвиток гендерної соціальності особистості як основи для створення сприятливих умов професійного становлення майбутніх педагогічних фахівців у закладі фахової передвищої освіти, було проведено гендерний аудит у Балаклійській філії Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, який полягав, зокрема, у встановленні рівня готовності закладу до

впровадження гендерних підходів в освіту. У дослідженні взяли участь 11 викладачів/викладачок, серед яких 10 жінок та 1 чоловік і 14 студентів/студенток, серед яких 12 дівчат та 2 хлопця.

Для уточнення стану питання проводилося анкетування серед викладачів/викладачок за розробленою колективом авторів (Н. Несвітайло, Ю. Савельєва та ін.) спеціальною анкетою. Названа вибірка була обумовлена різним гендерним співвідношення викладачів та викладачок закладу освіти.

Слід зазначити, що при анкетуванні серед викладачів найбільш показовим виявилися відповіді респондентів на питання анкети («Чоловік – ефективний керівник, а жінка – виконавець?»). Розподіл відповідей поданий у Таблиці 1.

Таблиця 1

Відповіді анкети	Співвідношення			
	Жінки (10 осіб)		Чоловіки (1 особа)	
	к-ть	%	к-ть	%
Повністю згоден (на)	0	0	0	0
Скоріше, згоден (на)	1	10	1	100
Однаковою мірою, як згоден(на) так і не згоден(на)	4	40	0	0
Скоріше, не згоден (на)	3	30	0	0
Абсолютно не згоден (на)	2	20	0	0
Важко сказати/ Не замислювався (лася) над цим	0	0	0	0

Отже, слід зазначити, що при аналізі відповідей на питання анкети необхідно враховувати: по-перше, обізнаність викладачів філії з питань гендерної проблематики; по-друге, співвідношення жінок та чоловіків в колективі; по-третє, враховувати той факт, хто очолює філію (жінка чи чоловік). За результатами дослідження встановлено 20 % респондентів-жінок викладачок філії повністю не погодились з цим твердженням. Серед варіантів відповідей: 3. Однаковою мірою, як згодна, так і не згодна (40 %); 4. Скоріше, не згодна (30 %). Водночас, чоловік-викладач філії не погодився з цим твердженням (Скоріше, не згоден (100 %)).

Таблиця 2

Запитання анкети	Співвідношення			
	Жінки (10 осіб)		Чоловіки (1 особа)	
	к-ть	%	к-ть	%
Жодного разу не потрапляв (ла) у ситуацію обмежень та незручностей у своєму навчальному закладі	9	90	1	100
Подібні ситуації рідко траплялися зі мною	1	10	0	0
Подібні ситуації доволі часто траплялися зі мною	0	0	0	0
Важко сказати	0	0	0	0

Варто відмітити відповіді респондентів на запитання № 2 анкети: «Як часто Ви потрапляли у своєму навчальному закладі в ситуацію певних обмежень/ незручностей, пов'язаних з Вашою статтю, чи таких ситуацій не було?». 90 % жінок та 100 % чоловіків викладачів філії відповіли, що жодного разу не потрапляли у ситуацію обмежень та незручностей у закладі освіти.

Таблиця 3

Запитання анкети	Співвідношення			
	Жінки (10 осіб)		Чоловіки (1 особа)	
	к-ть	%	к-ть	%
Так, мені дуже важко поєднувати професійні/навчальні та сімейні обов'язки	1	10	0	0
Так, у мене виникають з цим деякі проблеми, але вони не є суттєвими	2	20	0	0
Ні, здебільшого мені вдається поєднувати свої професійні/навчальні та сімейні обов'язки	6	60	1	100
Ні, я не маю жодних проблем з поєднання професійних/навчальних та сімейних обов'язків	1	10	0	0
Я не маю сімейних обов'язків	0	0	0	0
Важко сказати	0	0	0	0

Так, серед опитаних респондентів-викладачів за анкетою з аудиту щодо можливостей поєднання професійних (навчальних) та сімейних обов'язків серед було з'ясовано таке: чоловіку-викладачеві здебільшого

вдається поєднувати свої професійні/навчальні та сімейні обов'язки. А от у відповідях жінок, спостерігається нерівномірний розподіл у відповідях за цим питанням, з'ясовано, що більшості (60 %) жінкам-викладачкам вдається поєднувати свої професійні/навчальні та сімейні обов'язки, тоді як у 20 % виникають з цим деякі проблеми, але вони не є суттєвими, по 10 % розподілилися в межах відповідей «Так, мені дуже важко поєднувати професійні/навчальні та сімейні обов'язки», «Ні, я не маю жодних проблем з поєднання професійних/навчальних та сімейних обов'язків».

Таблиця 4

Запитання анкети	Співвідношення			
	Жінки (10 осіб)		Чоловіки (1 особа)	
	к-ть	%	к-ть	%
Надто поблажливе ставлення до жінок/дівчат	1	7,1	1	50
Надто поблажливе ставлення до чоловіків/хлопців	1	7,1	0	0
Перепопи в кар'єрному просуванні жінок	2	14,3	0	0
Перепопи в кар'єрному просуванні чоловіків	0	0	0	0
Використання фізичної сили для виконання додаткових неформальних обов'язків (наприклад, перенесення меблів)	4	28,6	1	50
Залицання / домагання	2	14,3	0	0
Зневажливі жарти щодо типової поведінки жінок	3	21,4	0	0
Зневажливі жарти щодо типової поведінки чоловіків	1	7,1	0	0

Слід звернути увагу, що при відповіді на питання анкети «Чи існує різниця у ставленні до жінок та чоловіків», у відповідях респондентів-жінок було відзначено погодження за такими аспектами: «Використання фізичної сили для виконання додаткових неформальних обов'язків» (28,6 %), «Зневажливі жарти щодо типової поведінки жінок» (21,4 %), «Залицання / домагання» (14,3 %), «Перепопи в кар'єрному просуванні жінок» (14,3 %), «Надто поблажливе ставлення до жінок/дівчат» (7,1 %), «Надто поблажливе ставлення до чоловіків/хлопців» (7,1 %), «Зневажливі жарти щодо типової поведінки чоловіків» (7,1 %). Серед чоловіків було відзначено: «Використання фізичної сили для виконання додаткових неформальних обов'язків» (50 %), «Надто поблажливе ставлення до жінок/дівчат» (50 %).

Таблиця 5

Відповіді анкети	Співвідношення			
	Жінки (12 осіб)		Чоловіки (2 особи)	
	кількість	%	кількість	%
Повністю згоден (на)	1	8,3	0	0
Скоріше, згоден (на)	1	8,3	1	50
Однаковою мірою, як згоден(на) так і не згоден(на)	6	50	1	50
Скоріше, не згоден (на)	2	16,6	0	0
Абсолютно не згоден (на)	2	16,6	0	0
Важко сказати/ Не замислювався (лася) над цим	0	0	0	0

Особливостями освітнього процесу у закладі освіти, виявленими в ході гендерного аудиту, є низка проблемних тенденцій, які спостерігались залежно від складу респондентів. Гендерний аудит було проведено серед студентів/студенток з метою порівняння результатів діагностики. Так, серед опитаних студенток за питанням «Чоловік – ефективний керівник, а жінка – виконавець», повністю не погодилися з цим твердженням 16,6 %. Серед варіантів відповідей: 3. Однаковою мірою, як згодна, так і не згодна (50 %); 4. Скоріше, не згодна (16,6 %); 1. Повністю згоден (на) (8,3 %); 2. Скоріше, згодна (8,3 %). Водночас, 50 % студентів погодилися твердженням «Скоріше, згоден» (50 %) та 50 % – «Однаковою мірою, як згоден так і не згоден».

Таблиця 6

Запитання анкети	Співвідношення			
	Жінки (12 осіб)		Чоловіки (2 особи)	
	кількість	%	кількість	%
Жодного разу не потрапляв (ла) у ситуацію обмежень та незручностей у своєму навчальному закладі	11	92	1	50
Подібні ситуації рідко траплялися зі мною	0	0	1	50
Подібні ситуації доволі часто траплялися зі мною	0	0	0	0
Важко сказати	1	8	0	0

Відповіді студентів на запитання № 2 анкети: «Як часто Ви потрапляли у своєму навчальному закладі в ситуацію певних обмежень/незручностей, пов'язаних з Вашою статтю, чи таких ситуацій не було?». 92 % студенток та 50 % студентів відповіли, що жодного разу не потрапляли у ситуацію обмежень та незручностей у закладі освіти. Однак, 50 % студентів відповіли, що подібні ситуації рідко траплялися зі мною у закладі освіти.

Таблиця 7

Запитання анкети	Співвідношення			
	Жінки (12 осіб)		Чоловіки (2 особи)	
	кількість	%	кількість	%
Так, мені дуже важко поєднувати професійні/навчальні та сімейні обов'язки	3	25	0	0
Так, у мене виникають з цим деякі проблеми, але вони не є суттєвими	4	33,3	2	100
Ні, здебільшого мені вдається поєднувати свої професійні/навчальні та сімейні обов'язки	2	16,7	0	0
Ні, я не маю жодних проблем з поєднання професійних/навчальних та сімейних обов'язків	2	16,7	0	0
Я не маю сімейних обов'язків	0	0	0	0
Важко сказати	1	8,3	0	0

Так, серед опитаних респондентів-студентів за анкетой з аудиту щодо можливостей поєднання професійних (навчальних) та сімейних обов'язків з'ясовано таке: у студентів виникають деякі проблеми поєднувати свої сімейні та професійні/навчальні обов'язки. Більшість студенток відповіли – «Так, у мене виникають з цим деякі проблеми, але вони не є суттєвими» (33,3 %), та «Так, мені дуже важко поєднувати професійні/навчальні та сімейні обов'язки» (25 %). Також отримано такий розподіл відповідей: 3. Ні, здебільшого мені вдається поєднувати свої професійні/навчальні та сімейні обов'язки (16,7 %); 4. Ні, я не маю жодних проблем з поєднання професійних/навчальних та сімейних обов'язків (16,7 %), 5. Важко сказати (8,3 %).

Таблиця 8

Запитання анкети	Співвідношення			
	Жінки (12 осіб)		Чоловіки (2 особи)	
	кількість	%	кількість	%
Надто поблажливе ставлення до жінок/дівчат	6	18,2	1	12,5
Надто поблажливе ставлення до чоловіків/хлопців	0	0	1	12,5
Перепони в кар'єрному просуванні жінок	4	12,1	1	12,5
Перепони в кар'єрному просуванні чоловіків	4	12,1	0	0
Використання фізичної сили для виконання додаткових неформальних обов'язків (наприклад, перенесення меблів)	9	27,3	2	25
Залицяння / домагання	4	12,1	1	12,5
Зневажливі жарти щодо типової поведінки жінок	4	12,1	1	12,5
Зневажливі жарти щодо типової поведінки чоловіків	2	6,06	1	12,5

Варто відзначити відповіді респондентів-студентів на питання анкети «Чи існує різниця у ставленні до жінок та чоловіків». Студентки погоджувались з такими аспектами: «Використання фізичної сили для виконання додаткових неформальних обов'язків», «Надто поблажливе ставлення до жінок/дівчат», «Зневажливі жарти щодо типової поведінки жінок». Однаковий розподіл ствердних відповідей за такими аспектами: «Залицяння / домагання», «Зневажливі жарти щодо типової поведінки жінок», «Перепони в кар'єрному просуванні жінок», «Перепони в кар'єрному просуванні чоловіків». Серед хлопців найчастіше погодження – «Використання фізичної сили для виконання додаткових неформальних обов'язків».

Таким чином, результати гендерного аудиту дозволили виявити стан і шляхи вдосконалення гендерного балансу в освітньому процесі закладу фахової передвищої освіти. Пропонуємо створити сприятливі умови професійного становлення майбутніх педагогічних фахівців у закладі вищої освіти, що полягає у зміні педагогічної комунікації в напрямі звільнення від гендерних стереотипів, уявлень про сегрегаційні стандарти життєвих стратегій представників і представниць різних гендерів; зміні змісту та стилю викладання спеціалізованих і неспеціалізованих дисциплін необхідних для здобуття педагогічних спеціальностей, що полягає у розробці змісту гендерної освіти, що сприятиме формуванню егалітарних гендерних уявлень, вільних від гендерних стереотипів і орієнтованих на реалізацію принципу рівних прав і можливостей для обох статей. Реалізація змісту гендерної освіти через включення в освітньо-професійні програми підготовки

фахівців та впровадження робочих навчальних програм, просвітницьких курсів для підвищення гендерної освіченості майбутніх педагогічних фахівців. За твердженням В. Кравця, гендерна освіта має охоплювати систематичне навчання, просвіту (тобто пропаганду й розповсюдження гендерних знань і культури) та стимулювання гендерної самоосвіти (Кравець, 2003: 174). Важливо також впроваджувати в освітньому процесі новітні освітні технології та активної реалізації спільної роботи студентів і студенток в умовах кооперації – метод моделювання та розігрування ситуації за ролями, що відбувається у форматі малих груп, гетерогенних за гендерною ознакою, проектний метод, метод дискусії у формі дебатів, метод підвищення самосвідомості, метод активної лекції, семінар-майстерня та інше (Ключко, 2017: 211). Крім того, при організації освітнього процесу закладу вищої освіти важливо спиратися на досвід впровадження антидискримінаційної експертизи підручників нового покоління для здобувачів освіти, які вже розроблені і апробовані на рівні закладів загальної середньої освіти. Антидискримінаційні вимоги до підручників спрямовані на запобігання в їх текстовому та ілюстративному компонентах дискримінаційних (у тому числі стереотипних) положень (зображень) за ознаками: раси, кольору шкіри, політичних, релігійних переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального положення, громадянства, сімейного та майнового стану та іншими ознаками (Марущенко, 2008: 39).

Все вище перераховане є надзвичайно важливим для розвитку гендерної соціальності молоді, що вимагає наявності у майбутнього педагогічного працівника теоретичної та практичної підготовки щодо реалізації ідеї гендерної рівності і недискримінації у здійсненні педагогічної діяльності та є однією зі складових професійної готовності сучасного професіонала.

Висновки. У цілому проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що гендерна соціальність особистості формуються в процесі гендерної соціалізації починаючи з раннього дитинства та впродовж її індивідуального розвитку як на етапі первинної так і вторинної соціалізації. Розвитку гендерної соціальності людини сприяє гендерне виховання як складник гендерної соціалізації, керований вплив соціокультурного середовища, яке висуває особистості вимоги до людини з урахуванням її статевої приналежності, у системі егалітарних уявлень про значущість людини у суспільстві. Агентами гендерної соціалізації є сім'я, заклади освіти, найближче оточення, різноманітні групи, в яких особистість долучається до систем гендерних норм і цінностей суспільства, засвоює гендерні стереотипи, опановує відповідні соціальні ролі. Вплив та значущість яких на різних етапах онтогенезу дитини різна.

За результатами проведеного дослідження гендерного аудиту закладу вищої освіти встановлено певні тенденції, які спостерігались залежно від складу респондентів. Особливості поглядів студентів та викладачів в питанні статевого розподілу на посаді керівника-виконавця, можливостей поєднання професійних (навчальних) та сімейних обов'язків та різниці у ставленні до жінок та чоловіків. В результаті гендерного аудиту, що дозволив виявити стан гендерного балансу в освітньому процесі, намітити шляхи вдосконалення умов закладу вищої освіти щодо забезпечення реалізації державної гендерної політики в освітньому процесі.

Формування у здобувачів освіти сучасних егалітарних гендерних уявлень полягає: у створенні сприятливих умов у процесі одержання ними професійної освіти та професійного становлення як майбутніх педагогічних фахівців; у зміні педагогічної комунікації у напрямку звільнення від гендерних стереотипів, уявлень про сегрегаційні стандарти життєвих стратегій представників і представниць різних гендерів; у розробці змісту гендерної освіти, що сприятиме формуванню егалітарних гендерних уявлень, вільних від гендерних стереотипів і орієнтованих на реалізацію принципу рівних прав і можливостей для обох статей; у запровадженні в освітній процес навчальних програм, просвітницьких курсів для підвищення гендерної освіченості майбутніх педагогічних фахівців та новітніх освітніх технологій та активну реалізацію навчальної роботи в умовах кооперації, та залучення до досвіду антидискримінаційної експертизи освітнього контенту.

Подальшим напрямом досліджень порушеної проблеми виступає розробка конкретних технологій щодо створення сприятливих умов у закладі вищої освіти для розвитку гендерної соціальності майбутніх фахівців і фахівчинь у період професійного становлення.

Використана література:

1. Барчунова Т. В. «Эгоистичный гендер», или Воспроизводство гендерной асимметрии в гендерных исследованиях. *Общественные науки и современность*. 2002. № 5. С. 180 – 191.
2. Гришак С. М. Щодо питання інтеграції гендерного підходу в сучасну вищу освіту. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2010. № 2. С.18 – 23.
3. Ключко О. И. Гендерная психология и педагогика: учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / под общ. ред. О. И. Ключко. Москва : Юрайт, 2017. 404 с.
4. Кравець В. П. Гендерна педагогіка: навч. посіб. Тернопіль: Джура, 2003. 415 с
5. Марущенко О. А., Дрожжина Т. В., Рассказова О. І. Матеріали сертифікаційної програми з підготовки експертом/експертів з антидискримінаційної експертизи освітнього контенту / за заг. ред. О. А. Марущенко. Харків, 2018. 45 с.
6. Розподіл кількості штатних працівників за розмірами нарахованої їм заробітної плати. Державна служба статистики: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.12.2019).
7. Харченко С. Я., Гришак С. М., Шабасова Н. С. Гендерна освіта і виховання студентської молоді в процесі соціалізації: теорія та практика: монографія / за заг. ред. С. Я. Харченко. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 258 с.
- 8.
9. References:

10. Barchunova, T. V. (2002) ««E'goistichnyj gender», ili Vosproizvodstvo gendernoj assimetrii v gendernyx issledovaniyax [«Egoistic Gender», or Reproduction of Gender Asymmetry in Gender Studies]. Obshchestvennye nauki i sovremennost'. Vol. 5. ss. 180–191.
11. Hryshak, S.M. (2010) Shchodo pytannia intehratsii hendernoho pidkholdu v suchasnu vyshchu osvitu [Social pedagogy: theory and practice]. Sotsilna pedahohika: teoriia ta praktyka. Vol. 2. ss. 18 – 23.
12. Klyuchko, O. I. (2017) Gendernaya psixologiya i pedagogika [Gender Psychology and Pedagogy]. Moscow : Yurait, 404 s.
13. Kravets, V.P. (2003) Henderna pedahohika [Gender Pedagogy]. Ternopil: Dzhura, 415 s. [in Ukrainian]
14. Marushchenko, O. A., Drozhzhyna, T. V., Rasskazova, O. I. (2018) Materialy sertyfikatsiinoi prohramy z pidhotovky ekspertom/ ekspertiv z antydiskriminatsiinoi ekspertyzы osvithnoho kontentu [Certification Program Training Materials for Expertise / Experts on Anti-Discrimination Examination of Educational Content], Kharkiv, 45 s. [in Ukrainian]
15. Rozpodil kil'kosti shtatnykh pratsivnykiv za rozmiramy narakhovanoyi yim zarobitnoyi platy [The distribution of the number of full-time employees by the amount of their wages]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (data zvernennia: 25.12.2019).
16. Kharchenko, S. Ya., Hryshak, S. M., Shabaieva, N. S. (2013) Henderna osvita i vykhovannia studentskoi molodi v protsesi sotsializatsii: teoriia ta praktyka [Gender education and upbringing of student youth in the process of socialization: theory and practice], Lugansk: DZ «LNU im. Tarasa Shevchenka», 258 s. [in Ukrainian]

Nechytailo Y. S. The development of gender social personality in ontogeny and its formation in the educational process of the institution of professional pre-higher education

The article deals with the problem of gender socialization of the individual in ontogeny as a basis for the development of gender sociality of young people in the educational process of the institution of professional pre-higher education.

The purpose of the study was to identify the peculiarities of the gender socialization of student's youth in the process of gender socialization of the individual in ontogeny and experimental study the influence of the environment of the institution of professional pre-higher education on the development of gender social personality. It is established that gender sociality of a person is developed in the process of gender socialization starting from early childhood and during individual development both at the stage of primary and secondary socialization and is formed in the process of gender education as a component of gender socialization, under the controlled influence of socio-cultural socializations

Using the method of complex assessment of the level and determining the possibilities of the institution of higher education to implement gender approaches in education (by N. Nesvitaylo, Y. Saveliev, etc.), the author made an experimental study of the influence of the environment of the institution of professional higher education of the branch of Balaklia "Humanitarian Academy of Kharkiv" of Regional Council for the Development of Gender Socialism of Students. Based on the quantitative and qualitative analysis of the obtained results, it was proved the leading importance in the formation of modern egalitarian ideas in the formulation of educational applicants, changes in pedagogical communication in higher education institutions towards liberation from gender stereotypes, improving the content of higher education by enriching it. They are proving in educational process of educational programs, educational courses for raising the gender education of future pedagogical specialists, as well as the latest educational technologies and the experience of anti-discrimination expertise in educational content. The obtained results are the basis for the creation of favorable conditions for the professional development of future teaching staff in higher education.

Key words: gender sociality, gender socialization, ontogeny, personality, agents of socialization, gender audit, conditions of educational process of institution of education, professional formation.

УДК 377/378.09:74/75(477)"18/193"

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.72-2.14>

Никифоров А. М.

**РОЗВИТОК ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ
НА ТЕРЕНАХ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
У ДОСЛІДЖЕННЯХ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ**

Проаналізовано стан дослідження процесу впровадження навчання декоративного мистецтва на землях України, які у ХІХ – на початку ХХ століття входили до складу Російської Імперії вченими, діячами культури, мистецтва, освіти в радянську добу від 1917 до 1991 року.

Метою статті є виявлення напрямів досліджень радянського періоду історіографії щодо становлення декоративного мистецтва в розвитку художньої освіти України. Виявлено й проаналізовано праці за дотичними напрямками досліджень у галузі знань, як-от: історії, мистецтвознавства, педагогіки (методики навчання й виховання, історії педагогіки).

З'ясовано, що історіографія радянської доби характеризується: використанням елементів практичного досвіду навчання традиційного народного мистецтва в освітньо-педагогічному процесі; розширенням напрямів наукового пізнання в аспекті розвитку теоретичних основ навчання декоративного й образотворчого мистецтва; значним розширенням фактологічного матеріалу різних видів декоративно-прикладного мистецтва (писанкарства, вишивки, різьблення по дереву, художньої обробки каменю, оздоблення одягу); збільшенням науково-методичної літератури з образотворчого й декоративно-прикладного мистецтва, розробленою зарубіжними та вітчизняними педагогами-